

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Understanding Al Qaeda in the Islamic Maghreb: responses to terrorist tactics and insurgent strategies

Boeke, S.

Citation

Boeke, S. (2022, June 16). *Understanding Al Qaeda in the Islamic Maghreb: responses to terrorist tactics and insurgent strategies*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3309811>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3309811>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

NEDERLANDSE SAMENVATTING

Precies tien jaar geleden stond het Afrikaanse land Mali bekend als een stabiele democratie en een ‘*donor darling*’ voor de ontwikkelingshulpsector. Op 30 November 2011 werd President Amadou Toumani Touré (beter bekend als AKK) ontvangen door Koningin Beatrix en premier Rutte. Het staatsbezoek bevestigde de nauwe band - vooral op het gebied van ontwikkelingshulp - die Nederland en Mali onderhielden. Al Qaeda in de Islamitische Maghreb (AQIM) stond op dat moment bekend als een kleine terreurgroep die vooral Westerse toeristen gijzelde in de Sahel – Sjaak Rijke was een week eerder gevangen genomen. In januari 2012 kandelde het beeld. Er ontstond een cascade van gebeurtenissen die Mali tot de rand van de afgrond bracht: een opstand van Toeareg rebellen die het noorden veroverden, een staatsgreep die de regering omver wierp, en vervolgens een overname van de Toeareg-opstand door AQIM en twee andere jihadistische groeperingen, waardoor noord-Mali een proto-kalifaat werd. In Bamako rouwde niemand om de vlucht van President AKK – het was een publiek geheim dat de regering corrupt was. Begin 2013 vielen de jihadistische groeperingen zuid-Mali aan, en Frankrijk stuurde een grote interventiemacht – Operatie Serval. Deze verjoeg AQIM uit het noorden. De overwinning bleek echter van korte duur. Al ontplooidde de VN een contingent aan vredestroepen (MINUSMA) en keerden ngo’s terug naar Mali, de veiligheidssituatie bleef gestaag verslechteren. Nederland nam tussen 2014 en 2019 deel aan MINUSMA, en lanceerde een nieuw inlichtingenconcept voor VN-vredesmissies. Frankrijk verving operatie Serval door operatie Barkhane, een contraterroerisme missie die vijf landen besloeg (Mali, Burkina Faso, Niger, Mauritanië en Tsjad). Anno 2021 blijkt het geweld enorm toegenomen en ontsnappen grote delen van Mali aan het gezag van de hoofdstad.

Dit proefschrift is gecentreerd rond vijf artikelen, allen gepubliceerd in internationale wetenschappelijke tijdschriften. Een aparte inleiding gaf het breder kader aan, en formuleerde de onderzoeksvraag: hoe heeft Al Qaeda in de Islamitische Maghreb zich ontwikkeld sinds de 2012 crisis in Mali, en hoe hebben Mali en de internationale gemeenschap hierop gereageerd. Verschillende deelvragen worden vervolgens door de artikelen geadresseerd. Deze vragen betreffen: welke factoren hebben bijgedragen tot het ontstaan van AQIM; hoe is AQIM georganiseerd, welke relatie heeft het met Al Qaeda Centraal en hoe staat de organisatie in verhouding tot andere jihadistische organisaties; wat motiveert de strijders van AQIM; welke effecten hebben hun aanslagen en operaties gehad op Mali en de buurlanden; hoe hebben Mali, Frankrijk en de internationale gemeenschap hierop gereageerd, en tot slot; welk effect heeft het contraterroerisme beleid op de groep gehad. Een rode draad in dit onderzoek is het verschil tussen terrorisme en *insurgency* (ofwel opstand), en definities en concepten uit de wetenschappelijke literatuur

zijn toegepast op AQIM. Er is tweemaal een bezoek gebracht naar Mali, en verscheidene mensen zijn geïnterviewd. Het onderzoek heeft in het bijzonder aandacht besteed aan primaire bronnen; een gebrek hieraan is al een tijd een punt van aandacht in terrorisme studies. Zo maakten de eerste artikelen gebruik van brieven geschreven door het Al Qaeda leiderschap. Sommigen waren gevonden in Timbuktu na Operatie Serval, anderen waren buitgemaakt tijdens de Amerikaanse operatie die in 2011 Bin Laden in Abbottabad doodde. Ook zijn media publicaties van AQIM geanalyseerd.

Het verschil tussen terrorisme en opstand

Het onderscheid tussen terrorisme en *insurgency* is van belang voor de beleidsreactie, want contra-terrorisme en *counterinsurgency* worden op verschillende wijzen door andere overheidsdiensten (bijvoorbeeld politie of leger) uitgevoerd. Het is lastig gebleken om terrorisme te definiëren, mede omdat het een politiek-geladen term betreft. Onderzoekers zijn het over het algemeen eens dat het fenomeen verschillende componenten bevat, waaronder het dreigen met of plegen van geweld, het zaaien van angst of terreur, het nastreven van politieke doelen en het bewust aangrijpen van (onschuldige) burgers. In parallel aan de academische discussie hebben internationale beleidsmakers en onderhandelaars wel overeenstemming gevonden in het bestempelen van verschillende gewapende groeperingen als terroristen, waaronder Al Qaeda en zijn sub-groepen zoals AQIM. Een *insurgency*, daarentegen, heeft een ander doel - namelijk het controleren van een gebied en/of een bevolking. De lokale bevolking kan door overtuiging of onderdrukking worden gemobiliseerd, maar uiteindelijk is het doel van opstandelingen om het bestuur over te nemen. Dit vereist een gedifferentieerde strategie, een ander organisatiemodel en ook afwijkende modus-operandi. Zo vallen opstandelingen vaak veiligheidstroepen aan (en andere vertegenwoordigers van de staat), en pogen gebieden onder controle te krijgen. Vervolgens moet men voorzieningen verschaffen (zoals energie en water), veiligheid garanderen, onderwijs bieden en recht spreken. Groepen die daarentegen een strategie van terrorisme volgen, zijn kleiner en geheimzinniger dan die van opstandelingen, en willen niet per se een gebied te besturen. Vaak is voor hen het provoceren van een staat - tot bijvoorbeeld een overreactie - een primair doel.

Als dit conceptueel kader wordt toegepast op AQIM enkele jaren na Serval leidt tot de conclusie dat de groep op dat moment voornamelijk een strategie van terrorisme volgde. De jihadististen konden niet meer het lokaal bestuur uitoefenen, belastingen innen of openlijk en op grote schaal nieuwe strijders rekruteren. Na Operatie Serval moest AQIM zich transformeren van een grote organisatie naar een kleine clandestiene groep. Verschillende

aanslagen op burgerdoelen werden uitgevoerd. Enkele aanwijzingen wezen destijds wel op een strategie van opstand, zoals systematische aanvallen op Barkhane, MINUSMA en Malinese veiligheidstroepen. Vijf jaar later leidt een herziening van de vraag tot een andere conclusie, en was AQIM terug getransformeerd naar een groep die een strategie van opstand voert. De dynamiek van het conflict was eveneens fundamenteel veranderd. Noord-Mali was niet langer het epicentrum van geweld: dit was verschoven naar het drielandpunt, waarbij ook Niger en Burkina Faso betrokken waren. De geografische verschuiving ging gepaard met een nieuwe etnische component in het escalerende geweld, waarbij AQIM en zijn primaire gevechtseenheid 'Jama'at Nasr al-Islam wal Muslimin' (JNIM – groep voor steun aan Islam en Moslims) niet langer de enige aanstichters van geweld waren. Ook milities en lokale veiligheidstroepen bleken verantwoordelijk voor grote aantallen burgerslachtoffers. Tegelijk kreeg AQIM een nog gewelddadigere concurrent. Strijders vertrokken uit een afsplitsing van AQIM – al-Mourabitoen – om een afvaardiging van de Islamitische Staat te vormen (ISGS). Gevechten tussen JNIM en ISGS kostten honderden doden aan beide kanten. JNIM richtte zich op het controleren van grote gebieden, en het doelwit van hun aanslagen bleek vooral de aanwezigheid van de staat. Hoewel het nieuwe gevecht van AQIM en JNIM meer kenmerken had van een strategie van opstand dan één van terrorisme, bleef het beleid van Frankrijk en haar bondgenoten geworteld in het paradigma van terrorismebestrijding.

De onvoorziene crisis en Operatie Serval

Nu Mali gebukt lijkt te gaan onder een doorlopende crisis is de vraag waarom de crisis van 2012 voor velen als een verrassing kwam. De bevindingen zijn ook relevant voor onderzoek naar *'intelligence failures'* en kunnen evenzeer worden toegepast op de overname van Kabul door de Afghaanse Taliban in augustus 2021. Het is onredelijk om te stellen dat de ineenstorting van Mali en de overname van het noorden door AQIM had moeten worden voorzien; veel was immers het resultaat van een ongelukkige cascade van gebeurtenissen. Desalniettemin stond de uitkomst in schril contrast met Mali's reputatie als baken van stabiliteit en democratie in de regio. In de *Fund for Peace's 'Failed States Index'* van 2011 (later hernoemd tot *Fragile States Index*) stond Mali op de 76^e plaats. Bijna alle buurlanden werden als veel meer fragiel beschouwd. In de *'political risk'* analyses van verzekeraars werd Mali als stabiel ingeschat, en het Amerikaanse State Department beschreef Mali als een *'posterboy for democracy'*. Toch was het Mali dat in 2012 als een kaartenhuis ineenstortte, met een opstand die twee derde van het land veroverde en een staatsgreep die een einde bracht aan twintig jaar onafgebroken stembusgang.

De prisma die wordt gebruikt om de stabiliteit van een land te analyseren bepaalt voor een groot deel de uitkomst van het onderzoek. Een kwantitatieve, op risico's gebaseerde benadering, zoals aangewend in verschillende stabiliteitsindices zoals de *'Fragile States index'*, is gebaseerd op meetwaarden en indicatoren (berekenbaar en geaggregeerd), terwijl een kwalitatieve, op bedreigingen gebaseerde benadering gebruikmaakt van drijfveren en patronen. Een risicobeoordeling heeft tot doel de kans op een vals positief (van de nulhypothese) te verkleinen, terwijl een dreigingsbeoordeling ernaar streeft een zwakke maar bestaande relatie tussen fenomenen niet te missen; de kans op een vals negatief. De heersende en optimistische kijk op Mali werd vooral ingegeven door een op risico's gebaseerde benadering van de fragiliteitsindices. De ingebakken nadelen van deze invalshoeken kunnen mogelijk worden verzacht door scenario-oefeningen te organiseren. Onderzoek naar hoe de Franse en Nederlandse regeringen de Malinese stabiliteit destijds inschatten leert dat ambassades, ministeries en inlichtingendiensten verschillende conclusies trokken. Frankrijk had een redelijk scherp beeld van wat zich afspeelde in Mali, maar het ministerie van Buitenlandse Zaken wilde de corruptie niet aan de grote klok hangen. Net zoals de ngo's had men zich moeten aanpassen aan lokale corruptie, met als gevolg dat 'bijstanders' ook een bepaalde mate van verantwoordelijkheid hiervoor zijn gaan dragen. Terwijl de internationale gemeenschap in het algemeen verrast was door de plotselinge ineenstorting van Mali, waren insiders in Bamako dat minder. Sommigen hadden zich bewust niet uitgesproken over de broosheid van de vrede in het noorden van Mali en de endemische corruptie in de regering, anderen zagen dat hun ongewenste waarschuwingen niet werden opgevolgd.

Operatie Serval

Voor het analyseren van militaire operaties is de theorie van Carl von Clausewitz zeer geschikt. Zo kan de eerste drie-eenheid uit zijn magnum opus *'Vom Kriege'* worden toegepast op Operatie Serval. Deze drie-eenheid bestaat uit hartstocht of geweld (emotie; het irrationele), het spel van kans en waarschijnlijkheid (wrijving; het niet-rationele) en politiek doel of beleid (reden; het rationele). Clausewitz associeerde vervolgens elk element met het volk, de commandant en zijn leger, en tenslotte de regering; zijn tweede drie-eenheid. Hoewel verschillende onderzoekers betogen dat de 'staat-centrische' focus van de tweede drie-eenheid betekent dat de theorie van Clausewitz niet goed kan worden toegepast op conflicten waarbij niet-staatelijke actoren betrokken zijn, blijft de eerste drie-eenheid nuttig om de aard van oorlog en conflict als een sociaal fenomeen te helpen begrijpen. Ondanks de hype rond 'nieuwe oorlogen' en moderne *counterinsurgency*, blijft Clausewitz' eerste drie-eenheid een relevant en toepasselijk theoretische raamwerk bieden voor het bestuderen van gewapende conflicten.

Een analyse van het politieke element van Serval leert dat Parijs duidelijke en scherpe doelstellingen formuleerde. Men had al een raamwerk van plannen liggen, dus toen AQIM zuid-Mali aanviel en hierna Bamako om hulp vroeg, kon snel gehandeld worden. In tegenstelling tot Nederland kan in de Vijfde Republiek de uitvoerende macht – de President – Franse troepen onmiddellijk inzetten. Een debat moet binnen vijf dagen plaatsvinden in het Parlement, maar zelfs een stemming is niet nodig. Ook had Parijs veel aandacht voor het vergaren van internationale steun. Zo werd de operatie, immers op verzoek van Mali zelf, achteraf door de Veiligheidsraad goedgekeurd. Tenslotte formuleerde Parijs heldere doelstellingen en kregen de militairen ruimte om naar eigen inzicht te behalen. Op militair vlak hielp het dat Frankrijk veel militairen permanent in Afrika had gestationeerd, en een goed inlichtingenbeeld had van AQIM. Ook werden troepen speciaal ingevlogen uit Frankrijk zodat men snel ter plaatse was. De operatie draaide om snelheid en durf – anders dan voorzichtige operaties in Afghanistan om het risico op eigen verliezen te minimaliseren. Uiteindelijk hadden de Fransen ook geluk – het derde onderdeel van de drie-eenheid van Clausewitz. AQIM gaf weinig weerstand in de steden en vluchtte naar een bergachtig gebied dat zij vooraf ingericht hadden voor de verdediging. Wellicht hadden men niet verwacht dat het tot een hand-tot-hand gevecht in de grotten en valleien van de Adrar des Ifoghas zou komen, maar infanterie uit Frankrijk en Tsjaad zochten hen op. De conventionele strijd was snel beslecht, en veel strijders van AQIM konden niet ontsnappen. Toch bleek de overwinning niet duurzaam. Tegen het einde van de operatie werkte Frankrijk samen met Tuareg rebellen, die de kans schoon zagen om AQIM terug te pakken nadat hun eigen opstand door de jihadisten was gekaapt. Dit was tegen het zere been van Bamako, die de Tuareg-rebellen altijd als een groter gevaar had gezien dan AQIM. Uiteindelijk kon Serval niet de oorzaken van het conflict adresseren; iets wat de Malinese regering zelf moest doen. In de jaren die volgende werd duidelijk dat Bamako weinig interesse hierin had. Toen Operatie Serval in 2014 werd vervangen door Operatie Barkhane was de asymmetrische strijd van de jihadistische groeperingen al op gang, en dit zou later een volwaardige opstand worden.

Paden en perspectieven

Bij het analyseren van de toekomstige perspectieven van AQIM kan een ander conceptueel kader worden toegepast. Veel van de literatuur over terrorisme onderzoekt de oorsprong van het fenomeen, met betrekkelijk weinig aandacht voor de wijze waarop groepen aan hun einde komen of de gewelddadige strijd staken. Weerstand op groepsniveau tegen terrorisme is een apart onderwerp voor onderzoek op mesoniveau, en een paar kwantitatieve studies hebben de ondergang van terroristische groeperingen geanalyseerd. Een boek van Audrey

Kurth Cronin - 'How Terrorism Ends' - biedt een praktisch kader voor het structureren van inzichten over hoe AQIM zich zou kunnen ontwikkelen. Cronin identificeert zes verschillende wegen hoe terroristische groeperingen in het algemeen eindigen: De leider van de groep wordt gedood of gevangen genomen (zogenaamd *decapitation*); de groep treedt toe tot een legitiem politiek proces (onderhandelingen); de groep realiseert zijn doelstellingen (succes); de groep implodeert of verliest zijn draagvlak (falen); nederlaag en eliminatie door brute kracht (repressie); of terrorisme gaat over in andere vormen van geweld zoals criminaliteit (heroriëntatie). In de praktijk kunnen deze paden natuurlijk in elkaar overlopen, maar ze schetsen scherp verschillende mogelijkheden en kunnen goed worden gebruikt om inzichten te structureren.

Het tot doelwit maken van terroristische leiders (*decapitation*) maakt lange tijd deel uit van het Franse contraterrorisme beleid. Veel jihadistische commandanten zijn gedood of gevangen genomen, en in juni 2020 werd zelfs de emir van AQIM, Abdelmalek Droukdel, door Franse speciale troepen gedood. Onlangs sneuvelde ook Al-Sahraoui, de algemene commandant van de Islamitische Staat in de Grotere Sahara (ISGS). Desalniettemin lijkt het effect van *leadership targeting* op beide organisaties beperkt. Groepen die een opstand voeren en een sterke territoriale aanwezigheid hebben, kunnen immers veel gemakkelijker rekruteren dan kleine groepen die een terrorismestrategie voeren. Wat onderhandelingen betreft, willen de Sahel-landen graag een dialoog aangaan met AQIM (en JNIM). Er zijn al verschillende lokale wapenstilstanden overeengekomen. Deze worden toegejuicht door de bevolking maar het overzicht van staat-het-vuren ontbreekt en soms zullen ze de machtspositie van AQIM versterken. Dialoog met de leiders van AQIM ziet Frankrijk niet zitten, al zijn de Malinezen ook hier voorstander van. Wat betreft het pad van implosie of verlies van lokale steun, de machtsstrijd tussen AQIM en ISGS heeft beide groepen aanzienlijk beschadigd. De vragen hoe deze verdeeldheid verder aan te jagen en hoe lokale steun aan AQIM te beperken verdienen dus meer aandacht. De focus op repressie en *leadership targeting* hebben immers tot nu toe maar magere resultaten geboekt. AQIM en JNIM lijken momenteel veerkrachtig en sterk geïmplant in een groot deel van het drielandpunt, en weerstaan de druk van ISGS en internationale veiligheidstroepen. De illusie van kracht camoufleert echter zwakheden, en door AQIM beter te begrijpen kan deze effectiever worden bestreden.

Deze samenvatting is in een iets gewijzigde vorm (o.m. zonder methodologie) gepubliceerd in het tijdschrift van de Atlantische Commissie: Sergei Boeke, 'Mali En Al-Qaida in de Islamitische Maghreb', Atlantisch Perspectief 45, no. 6 (2021): 31–36.

